

humanitních oborů. Zahrnuje nejrůznější témata od raného středověku až po dějiny 20. století. Všechny svazky mají obdobnou strukturu: první část tvoří encyklopedický přehled, v části druhé je věnována pozornost hlavním problémům a nejnovějším badatelským přístupům. Třetí část pak tvoří rozsáhlá bibliografie.

Autorem svazku věnovaného městu ve středověku je heidelberský profesor Frank G. Hirschmann. V jeho obsáhlé bibliografii najdeme i dvě několikasvazkové práce s městskou tematikou: *Verdun im hohen Mittelalter. Eine lothringische Kathedralstadt und ihr Umland im Spiegel der geistlichen Institutionen* (Trier 1996) a *Die Anfänge des Städtewesens in Mitteleuropa: die Bischofsitze des Reiches bis ins 12. Jahrhundert* (Stuttgart 2012). Mohli bychom tedy předpokládat, že jím připravený svazek bude představovat přinejmenším standardní práci v rámci encyklopedie. Již první vydání této knihy v roce 2009 však vyvolalo rozpaky. Ačkoli autor tvrdí, že pro druhé vydání svoji práci aktualizoval a rozšířil, rozpaky přetrvávají. Pro českého čtenáře je zklamáním, že Hirschmann ze svého přehledu vyloučil Čechy a Moravu, neboť v nich prý panovaly jiné „rámecové podmínky“, a naopak do něho, alespoň proklamativně, včlenil města polského a baltského Východu pro jejich propojení s Hansou.

Úvod působí slibně. Autor v něm říká, že ponechá stranou čistě právněhistorické záležitosti, jež mají pro nejnovější badání nižší relevanci. A rovněž konstatování, že je pro německé prostředí třeba mluvit nikoli o středověkém městě, nýbrž o středověkých městech v plurálu, působí na první pohled moderně. Pokud však pročteme první a především druhou část svazku, zmocní se nás pocit jednostrannosti, nekoncepčnosti a jisté povrchnosti. Hirschmann se totiž ve svém výkladu koncentruje především na městské dějiny 13. století, přičemž velký důraz klade na dějiny viděné prizmatem porýnských měst. To se promítá i do jeho rozhodně ne vyčerpávajícího přehledu dosavadního badání k jednotlivým problémům. Starší literaturu až na výjimky opomíjí a důraz klade na nejnovější monografie a studie, v nichž hrají prim jeho vlastní texty. Hirschmann je tak v knize nejcitovanějším autorem a nejčastěji zmiňovanými městy jsou Trevír, Verdun, Špýr a Kolín nad Rýnem.

To jediné, co lze v knize považovat za solidně zpracované, je přehled diskusí o definici středověkého města od 19. století (s. 65–74). Naopak velmi povrchně, bez odkazů na základní práce autor pojednal otázku církve ve městě, vztahu šlechty a měst, významu univerzit a vzdělání pro měšťany, městského dějepiscetví a původem měšťanské

literatury či významu rituálů v městské společnosti. Rovněž schematické jsou pasáže o sociálních dějinách, nemluví o absolutním přehlížení otázek spojených s přistěhovalectvím, sociální integrací, dynamikou sociálních změn a utvářením mocenských sítí, jež dnes dominují bádání o pozdním středověku. To, že jsou v knize zcela opomenuty inovativní práce Heinricha Rüthinga, Bruna Kocha, Simona Teuschera, Gerharda Fouqueta, Urse Portmanna a mnoha a mnoha dalších, je neomluvitelné.

Hirschmann napsal téměř nepoužitelnou příručku, kterou by studenti raději neměli brát do rukou. Pokud se však budou vážně zajímat o dějiny středověkých měst, mají tu výhodu, že mohou s klidným srdcem otevřít vynikající knihu Eberharda Isehmanna *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550. Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtregiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft* (Köln 2012). Ačkoli má více než tisíc stran, je přehledná a jasně členěná, s vyčerpávajícími přehledy bádání k jednotlivým problémům.

MARTIN NODL

Dalibor JANIŠ, *Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku*, Maticе moravská, Brno 2013 (= Knižnice Maticе moravské 39)

275 s., ISBN 978-80-86488-98-1

Ačkoli publikace vychází z autorovy disertační práce obhájené již v roce 2000, nezůstala omezena na badatelský diskurz počátku milénia. Naopak, představuje promyšlenou syntézu Janišova více než dvacetiletého badatelského úsilí o pochopení počátků a postupného rozvoje moravského zemského soudnictví, která reaguje na aktuální debaty týkající se dotčené tematiky a částečně se s nimi i vyrovnává. Téma samo o sobě lze vzhledem k úloze, již sehrávala instituce nalézání práva při utváření středověké společnosti, považovat za klíčové nejen pro pochopení právní kultury v českých zemích, ale současně též pro postižení sociálních struktur středověkého světa, jakož i formování kolektivní identity urozených vrstev.

Dalibor Janiš si je naznačených souvislostí mezi středověkým právem a společenským vývojem dobře vědom. Jeho publikace tak nepřináší pouze přehled problematiky moravského zemského práva, ale i popis historického vývoje

středověké Moravy a vymezení základních kategorií, bez kterých by bylo porozumění textu knihy obtížné. Tyto pasáže tvoří obsah první kapitoly, v níž vedle chronologicky podaného nástinu historického vývoje nalezneme též autorovo vyjádření k doposud neuzavřené otázce původu šlechty a její vnitřní stratifikace, dále ke správní struktuře rané i vrcholně středověké Moravy včetně jejího provinciálního členění a následně též k vymezení úřadů (kastelán, komorník, sudí a vilik), jejichž nositelé sehrávali klíčové role v dobové soudní praxi.

Z výše uvedeného je patrné, že Janišem sledovaný fenomén zemského soudnictví je genetiky propojen s dějinami šlechty, která sehrávala v procesu nalézání práva ústřední roli, což lze dle autora recenzované knihy přes nečetné náznamy v pramenech sledovat v zásadě od 11. století. V této souvislosti byl autor nucen vypořádat se též se sporem o počátky šlechty v českých zemích, v němž se přiklonil k výkladu zastávajícímu kontinuitu české a moravské nobility raného středověku do 13. století a k odmítnutí hypotézy o privatizaci státu nově se rodící pozemkovou vrchností. Tento výklad přitom podepřel novými postřehy z perspektivy právních dějin. Soustavně se přitom vrací k interpretaci statut Konráda Oty, která prostupují knihou (zejména částí dotýkající se vývoje ve 12. a 13. stoletím) jako základní pramen; jeho výpověď je následně porovnávána s výpověďmi listin, v nichž se odráží aktivita zemského soudu.

Autor opakovaně usiluje o vymezení výše uvedených úřadů podílejících se na chodu zemského soudu. Kritické bádání podle něho příliš podléhá ahistorickému hledání hierarchie mezi těmito úředníky – diskutabilní je zejména hledání hierarchie mezi viliky, jimiž se české prameny doslova hemží. Současně je však Janiš v některých částech výkladu polapen do téže pasti, když se snaží kupříkladu královského vilika Zderada (označen za vilika Vratislava II.) vtěsnat do systému dvorských úřadů (s. 137–138), jakkoli na jiných místech upozorňuje na promiskuitní užívání termínu vilika pro úřad udělovaný ad hoc za účelem vykonání úkolů rozličné povahy. Podobně není zcela jasně vymezen poměr mezi panovníkovými viliky a podkomořími (s. 147–150). Jde však spíše o drobné výhrady k další diskuzi.

Ve druhé kapitole se Janiš vrací ke Konrádovým statutům, předkládá jejich důkladný rozbor a zdůrazňuje jejich význam pro další rozvoj právní kultury v českých zemích. V tomto duchu se s oporou ve statutech věnuje rozboru imunity, a to na jedné straně vzhledem ke vztahu těchto institucí, jimiž vyjímali panovníci

a statky z pravomocí provinciální správy a zemského soudnictví, na straně druhé pak k pravomocím soudních úředníků. Užívaje imunity jako negativu vymezujícího hranice ukazuje, jaký byl ve skutečnosti dosah moci úředníků zemského soudu i královských rychtářů a celkově charakterizuje fungování zemského soudu i trestního soudnictví jako takového.

Janiš v zásadě dochází k potvrzení hypotézy Libora Jana o souběžné existenci oblasti zemského soudnictví náležícího, zjednodušeně řečeno, do sféry vlivu šlechty a řešícího především majetkové přesuny, a oblasti trestně-právní (tj. oblasti výkonu trestu a „policejního“ dohledu) spadající do sféry panovnické moci. Spolu s tím nachází základy zemského soudu ve sněmech a kolokviích knížecí doby, přičemž dokládá rovnocennost jednotlivých provinciálních soudů. Dle autora v tomto ohledu nelze hovořit o nějakém vrchním soudu a jemu podléhajících soudech provinciálních. Lapidárně řečeno: zemské právo bylo pouze jedno, i když cest k jeho nalezení bylo více, aniž by byly hierarchicky systemizovány. Každý ze soudů konaných v jednotlivých provinciích byl chápán jako řádný zemský soud, což je závěr, jímž autor relativizuje podstatnou část dosavadních úvah na dané téma, vycházejících z výše uvedených moderních představ o hierarchii mezi jednotlivými soudy.

V třetí, závěrečné kapitole se Dalibor Janiš vzhledem k nárůstu pramenů dostává na podstatně pevnější půdu. Sleduje vývoj zemského soudnictví v první polovině 14. století, zpřesňuje definici náplně a pravomocí jednotlivých úřadů a je schopen detailněji zachytit jejich obsazování. Spolu s tím se věnuje vývoji výkonu trestní jurisdikce. Jednotlivé podkapitoly této části knihy, jež směřují k definici vrcholně středověkého moravského zemského soudnictví, představují spíše dílčí sondy; předkládají nicméně cenné interpretace umožňující jistou míru zobecnění stavu, jenž vyústil do zřízení olomoucké a brněnské cúdy. Autor sám však k tomuto shrnutí nepřistoupil a absenci propracovaného sumarizujícího závěru je tak možno považovat sice za jedinou, leč podstatnou slabinu knihy, která jinak vykazuje celou řadu důvtipných interpretací a opodstatněných hypotéz. Částečnou náplast na tuto bolest představují dvě výstižná resumé v anglickém a německém jazyce. I přesto lze knihu Dalibora Janiše vřele doporučit k dalšímu promyšlení tématu rozvoje právní kultury v českých zemích, jakož i problematiky vzniku a vývoje české šlechty.